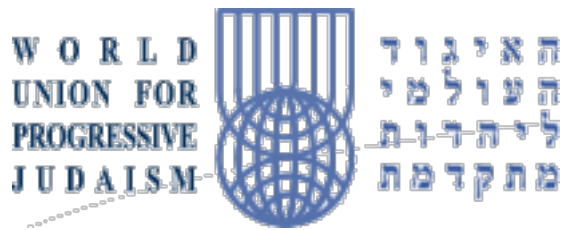


5776



Torah from Around the World

To be is to stand for / 'Zijn' is 'trouw blijven' – Rabbi Abraham Joshua Heschel

(Uit: I asked for Wonder. A Spiritual anthology; Abraham Joshua Heschel)

Omdat het Liberale Jodendom geen achtste dag Pesach houdt (in navolging van Israël) loopt de behandeling van de sidra pas op 14 augustus weer gelijk op met de volgorde zoals de orthodoxie hem hanteert.

Sjabbat 6 augustus 2016 / 2 av 5776, Masé, Bemidbar 33:1 - 36:13

Tanach: blz. 340 - 348

Haftara: Jirmeja 2:4 - 28, 4:1 - 2

Tanach: blz. 916 - 919, 922

Commentaar: Rabbijn Jonathan Sacks, oud-opperrabbijn van het Gemenebest.

[Oorspronkelijke Engelse tekst](#)

Vergelding en Wraak

Aan het eind van Bemidbar/Numeri stuiten we op de wet van de vluchtsteden: drie steden ten oosten van de Jordaan en - later - nog drie in Erets Jisraël (het Land Israël) zelf. Daar konden mensen die iemand hebben gedood naartoe vluchten en bescherming vinden, totdat hun zaak was behandeld door een gerechtshof. Als zij schuldig werden bevonden aan moord, werden zij - in bijbelse tijden - ter dood veroordeeld. Als zij onschuldig werden bevonden – als de dood het gevolg was van een ongeluk of van onoplettendheid, zonder dat er van een vooropgezet plan of kwaadaardigheid sprake was – dan moesten zij in die vluchtstad blijven „tot de dood van de Hoge Priester”. Daar waren ze beschermd tegen wraak door de *goël ha-dam*, de bloedwreker, normaliter een naast familielid van degene die was gedood.

Doodslag wordt altijd als zeer ernstig beschouwd door de joodse wet. Maar er bestaat een fundamenteel verschil tussen moord – het opzettelijke doden – en doodslag, oftewel de dood die per ongeluk is veroorzaakt. Het doden van iemand die niet schuldig is aan moord – als wraak voor onopzettelijke dood – is geen gerechtigheid, maar een escalatie van het bloedvergieten, en dat moet worden voorkomen. Vandaar de behoefte aan veilige plekken, waar mensen die gevaar lopen kunnen worden beschermd.

Het voorkomen van onrechtvaardig geweld is een fundamenteel principe in de Tora. In het Verbond van God met Noach en de mensheid na de Zondvloed wordt moord als de ultieme misdaad aangemerkt: „Wie bloed van mensen vergiet, diens bloed wordt door mensen vergoten, want God heeft de mens naar zijn evenbeeld gemaakt.” (Beresjiet/Genesis 9:6) Bloed dat ten onrechte is vergoten schreeuwt naar de Hemel zelf. God zei tegen Kaïn, nadat hij Hewel had vermoord: „Het bloed van jouw broer schreeuwt naar Mij vanaf de aarde.” (Beresjiet/Genesis 4:10).

In dit stuk van Bemidbar horen we hoe eenzelfde idee en gevoel wordt verwoord: „Jullie mogen het land waarin je woont niet ontwijden. Bloed ontwijdt het land, en wanneer er bloed vergoten is, kan er alleen verzoening voor het land bewerkstelligd worden door het bloed van degene die bloed vergoten heeft.” (Bemidbar/Numeri 35:33) Het werkwoord *ch-n-f*, dat twee keer in dit vers voorkomt en nergens anders in de Boeken van Mosjé, betekent onteren, bezoedelen, bevuilden of verontreinigen. De wereld waarin moord ongestraft kan voorkomen, is fundamenteel aangetast. Het leven van de mens is heilig. Zelfs door daden waarbij bloed wordt vergoten maar die gerechtvaardigd zijn, zoals tijdens oorlog, wordt onreinheid overgedragen. Een kohen (priester) die bloed vergoten heeft, zegent het volk niet.^[1] Aan David wordt gezegd dat hij de Tempel niet mag bouwen „omdat je te veel bloed hebt vergoten”. De dood ontwijdt.^[2]

Dat is wat ten grondslag ligt aan het idee van wraak. En al verwerpt de Tora wraak, tenzij het wordt opgedragen door God^[3], iets van het idee is blijven voortleven in de idee van de *goël ha-dam*, wat meestal verkeerd wordt vertaald met 'bloedwreker'. Het betekent feitelijk 'bloedlosser'. Een lossen (bevrijder, verlosser, vrijkoper, inlosser, red.) is iemand die de onevenwichtigheid in de wereld recht zet, die een persoon of iets redt en zijn rechtmatige plaats terug geeft. Zo is Boaz degene die het land dat aan Naomi toebehoort vrijkoopt.^[4] Een lossen is iemand die ervoor zorgt dat een familielid zijn vrijheid terugkrijgt nadat zij ertoe zijn gedwongen om zich als slaaf te verkopen.^[5] God bevrijdt Zijn volk uit de knechtschap in Egypte. Een bloedlosser is degene die ervoor zorgt dat moord niet onbestraft blijft.

Maar niet alle daden waarbij iemand wordt gedood zijn moord. Soms gebeurt het *bi-sjgaga*, dat wil zeggen dat het is gebeurd zonder dat het de bedoeling was, per ongeluk of door onoplettendheid. Het zijn deze daden die leiden tot ballingschap in de vluchtsteden. Maar een zekere dubbelzinnigheid kleeft deze wet aan. Werd de verbanning naar de vluchtsteden beschouwd als een manier om degene die per ongeluk had gedood *te beschermen* of werd het op zichzelf als *een vorm van straf* gezien; weliswaar niet de doodstraf die iemand die schuldig was aan moord kreeg, maar desondanks een straf? Immers, verbanning is een bijbelse straf. Adam en Chawa werden, na hun zonde, verbannen uit de Tuin van Eden. Kaïn kreeg te horen, nadat hij Hewel had gedood: „Dolend en dwalend zul je over de aarde gaan.” (Beresjiet/Genesis 4:12) In onze gebeden zeggen we: „Vanwege onze zonden werden we verbannen uit ons land.”

In werkelijkheid zijn beide elementen aanwezig. Aan de ene kant zegt de Tora: „De gemeenschap moet de dader tegen de bloedlosser beschermen en hem laten terugkeren naar de vrijplaats waar hij zijn toevlucht had gezocht.” (Bemidbar/Numeri 35:25) Hier ligt de nadruk op bescherming. Maar aan de andere kant lezen we dat als de verbannen persoon zich „ook maar even [begeeft] buiten de grenzen van de vrijplaats waarheen hij is uitgeweken en de bloedlosser [treft] hem dan buiten die vrijplaats aan en hij [doodt] hem, dan laat de bloedlosser daarmee geen bloedschuld op zich.” (Bemidbar 35:26-27) Hier wordt toch een element van schuld verondersteld, waarom zou anders de bloedlosser onschuldig zijn aan moord?^[6]

We kunnen het verschil zien door te kijken naar de verklaring die de Talmoed en die Maimonides geven voor de voorwaarde dat de banneling in de vluchtstad moet blijven tot de dood van de Hoge Priester. Wat had de Hoge Priester te maken met een onbedoelde doding? Volgens de Talmoed had de Hoge Priester „voor vergiffenis moeten vragen (dat wil zeggen: hij had moeten bidden dat niemand van het volk per ongeluk gedood zou worden, JS) en dat had hij niet gedaan.”^[7] De veronderstelling is dat als de Hoge Priester hartstochtelijker had gebeden, God nooit zou hebben toegestaan dat dit dodelijke ongeluk zou hebben plaatsgevonden. Afgezien van de vraag of er al dan niet sprake is van morele schuld, er is iets kwaads gebeurd en dat zorgt voor de behoefte aan verzoening, die gedeeltelijk plaatsvindt door de verbanning en gedeeltelijk door de dood van de Hoge Priester. Want de Hoge Priester bracht verzoening voor het volk als geheel, en wanneer hij stierf, bracht zijn dood verzoening voor de dood van degenen die per ongeluk waren gedood.

Maimonides geeft in *De Gids der Verdooden* (III:40) echter een volledig andere verklaring. Voor hem gaat het niet om verzoening maar om bescherming. De reden dat iemand in ballingschap gaat naar een vluchtstad, is om de heftige emoties van het familielid van het slachtoffer, de bloedlosser, te laten bekoelen. De banneling blijft daar tot de dood van de Hoge Priester, omdat diens dood een sfeer van nationale rouw creëert, waardoor het verlangen naar wraak verdwijnt – „want het is een natuurlijk verschijnsel dat wij troost vinden voor ons ongeluk als een ander hetzelfde of een groter ongeluk overkomt. Bij ons veroorzaakt geen enkele dood meer verdriet dan de dood van de Hoge Priester.”

Het verlangen naar wraak zit diep in ons. Het bestaat in alle samenlevingen. Het leidt tot cycli van vergelding – de Montagues tegen de Capulets in *Romeo en Julia*, de Corleones en Tattaglias in *The Godfather* – waaraan niet op natuurlijke wijze een einde komt. Clanoorlogen zijn in staat om hele maatschappijen te vernietigen.^[8]

De Tora begrijpt dat het verlangen naar wraak in onze aard zit en beteugelt deze door hem te veranderen in iets totaal anders. Zij erkent de pijn, het verlies en de morele verontwaardiging van de familie van het slachtoffer. Dat is de betekenis van de term *goël ha-dam*, de bloedlosser, de figuur die model staat voor het instinct om wraak te willen nemen. De Tora vaardigt wetten uit voor mensen met hun scala aan gevoelens, niet voor heiligen. Het is een realistisch wetssysteem, geen utopisch (voor een zeer verre toekomst, red.).

Desondanks plaatst de Tora een cruciaal element *tussen* degene die doodde en de familie van het slachtoffer: het principe van rechtvaardigheid. Er mag geen directe wraakactie plaatsvinden. Degene die heeft gedood moet worden beschermd tot zijn zaak is voorgelegd aan een gerechtshof. Als hij schuldig blijkt te zijn, betaalt hij de prijs. Als hij onschuldig blijkt

te zijn, moet hem een vluchtoord geboden worden. *Deze enkele actie verandert wraak in vergelding.* Dat maakt alle verschil van de wereld.

Mensen vinden het vaak moeilijk om verschil te maken tussen vergelding en wraak, maar het zijn totaal verschillende denkbeelden. Wraak vindt plaats in een Ik-Jij-relatie. Jij hebt een lid van mijn familie gedood, daarom dood ik jou. Het is in diepste wezen persoonlijk. Vergelding, daarentegen, is *onpersoonlijk*. Het is niet langer een kwestie van de Montagues tegen de Capulets, maar beiden vallen onder de onpartijdige heerschappij van de wet. De beste definitie van het soort samenleving dat de Tora probeert te creëren is daarom *nomocratie*: de heerschappij van wetten, niet van mensen.

Vergelding is de principiële verwerping van wraak. Daarmee wordt gezegd dat we niet vrij zijn om de wet in eigen hand te nemen. De emotie mag het nauwgezette wetsproces niet terzijde schuiven, want dat leidt zondermeer tot anarchie en bloedvergieten. Het kwaad moet worden bestraft, maar slechts nadat in een eerlijk proces is vast komen te staan *dát* er kwaad is geschied, en de straf is er niet alleen ten behoeve van het slachtoffer, maar ten behoeve van de maatschappij in zijn geheel. Dat was het principe achter het werk van wijlen Simon Wiesenthal toen hij nazi-oorlogsmidaders voor het gerecht bracht. Hij gaf zijn biografie de titel: *Gerechtigheid, geen Wraak*. De vluchtsteden waren deel van dit proces, waarin wraak ondergeschikt werd gemaakt en vervangen werd door vergeldende gerechtigheid.

Dit is niet alleen iets van vroeger. Bijna meteen nadat de Berlijnse Muur viel en de Koude Oorlog ten einde kwam in 1989, brak er een etnische oorlog uit in het voormalige Joegoslavië, eerst in Bosnië en daarna in Kosovo. Deze is er nu ook in Irak, Syrië en vele andere delen van de wereld. In zijn boek *The Warrior's Honor: Ethnic War and the Modern Conscience* vraagt Michael Ignatieff zich af hoe deze regio's zo snel hebben kunnen afzakken tot chaos. Dit was zijn conclusie:

„Het voornaamste morele obstakel op weg naar verzoening is het verlangen naar wraak. Wraak wordt algemeen beschouwd als een lage en onwaardige emotie, en aangezien het als zodanig wordt beschouwd, wordt de diepe morele greep op mensen zelden begrepen. Maar wraak is – moreel gezien – een verlangen om te blijven geloven in de doden, om hun herinnering te eren door hun zaak op te pakken waar zij gestopt zijn. Wraak houdt het vertrouwen tussen de generaties in stand; het geweld dat het oproept is een rituele vorm van respect voor de doden van de gemeenschap – dat geeft het zijn legitimiteit. Verzoening is juist daarom zo moeilijk, omdat het moet wedijveren met de krachtige, alternatieve moraal van geweld. Politieke terreur is hardnekkig, omdat het een vorm van ethisch handelen is. Het is een cultus van de doden, een afschrikwekkende en absolute uitdrukking van respect.”^[9]

Het is dwaas om te handelen alsof het verlangen naar wraak niet bestaat. Het bestaat. Maar als het de vrije loop krijgt, zal dat leiden tot samenlevingen waarin er geen einde is aan het geweld en het bloedvergieten. Het enige alternatief is om het te kanaliseren door de wet te laten functioneren, door eerlijke processen en dan ofwel straf of bescherming. Dat is wat er in het samenleven werd geïntroduceerd door de wet van de vluchtsteden: daarmee kon vergelding in de plaats komen van wraak, en rechtspraak in de plaats van vergelding.

^[1]Babylonische Talmoed, Berachot 32b; Rambam, Hilchot Tefilla 15:3

^[2]I Kronieken 22:8

^[3]Alleen God, degene die leven geeft, kan opdracht geven een leven te nemen, en dan vaak enkel op basis van feiten die aan God en niet aan ons bekend zijn.

^[4]Zie Ruth, hoofdstuk 3 en 4.

^[5]Zie Wajikra/Leviticus 25, waar het werkwoord negentien keer voorkomt.

^[6]Zie Amnon Bazak, *Cities of refuge and cities of flight*, in Torah Mi-Etzion, Devarim, Maggid, Jeruzalem, 2012, 229-236.

^[7]Babylonische Talmoed, Makkot 11a.

^[8]Zie René Girard, *Violence and the Sacred*, John Hopkins University Press, 1977.

^[9]Michel Ignatieff, *The Warrior's Honor*, New York: Henry Holt, 200, blz. 188